

משרד החינוך והתרבות
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
ועדת התכנית לגיאוגרפיה לחטיבה עליונה

גיאוגרפיה

תכנית הלימודים לחטיבה העליונה

גרסה לרשת האינטרנט

תמוז תשס"ו, יולי 2006

חברי ועדת תכנית הלימודים בגיאוגרפיה לחטיבה העליונה :

ד"ר מיכאל סופר - יו"ר הוועדה, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' חנוך לביא, יו"ר עמית של הוועדה ויו"ר ועדת המקצוע בגיאוגרפיה, אוניברסיטת בר-אילן
גב' זיוה מימוני, גב' דגנית שרייבר – מרכזות הוועדה, האגף לת"ל

ד"ר דליה ארד, מכללת קיי, באר שבע
גב' אלונה ברוכמן, בית ספר גלילי, כפר סבא
גב' דרורה ועדיה, האגף לת"ל

גב' שושי זינגר, בית הספר מטררוסט, רעננה
ד"ר ראסם חמאייסי, אוניברסיטת חיפה

ד"ר יוסוף חסון, בית הספר גיוליס, גיוליס
גב' נגה כהן, מדריכה ארצית

פרופ' אבינועם מאיר, אוניברסיטת בן גוריון
ד"ר ארנון מדזיני, מכללת אורנים

גב' נאוה מרכוס, מכללת דוד ילין, ירושלים
גב' דליה פניג, מפמ"ר גיאוגרפיה, מולדת חברה ואזרחות

פרופ' חיים קותיאל, אוניברסיטת חיפה
גב' ציפי קליין, בית הספר הריאלי, חיפה

ד"ר יהושע רוזנברג, מתאם ת"ל לחמ"ד, מנהל החינוך הדתי
פרופ' יוסי שלהב, אוניברסיטת בר-אילן

ייעוץ: ד"ר איריס גרייצר, מכללת בית ברל, פרופ' עקיבא פלכסר, אוניברסיטת תל אביב, ד"ר יצחק בננסון, אוניברסיטת תל אביב, פרופ' דן בלומברג, אוניברסיטת בן-גוריון, עדי בן נון, האוניברסיטה העברית ירושלים.

כתיבה עיבוד ועריכה: גב' דרורה ועדיה, מפקחת תחום גיאוגרפיה באגף לת"ל; גב' זיוה מימוני, גב' דגנית שרייבר – מרכזות הוועדה; גב' נאוה סגן, מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח ת"ל.

תודה מיוחדת לד"ר איריס גרייצר שליוותה את צוות הכתיבה בקריאה קפדנית ומתן משוב מקצועי.

קראו והעירו: ד"ר צופיה יועד, סגנית מנהלת האגף לת"ל, גב' חנה אדן, מרכזת אשכול חברה באגף לת"ל, גב' ברילנטי אלחאג', מתאמת תכ"ל במדעי החברה למגזר הערבי.

רציונל התכנית

מבוא

ייחודה של הגיאוגרפיה כתחום דעת

הגיאוגרפיה היא תחום דעת המתמקד בחקר ובלימוד מגוון ההיבטים המרחביים בעולם שאנו חיים בו. ייחודו של מקצוע הגיאוגרפיה הוא בראייה מערכתית ואינטרדיסציפלינרית של תופעות ותהליכים בסביבה הטבעית ובסביבה האנושית ברמות מרחביות שונות. הגיאוגרפים לומדים וחוקרים תופעות ותהליכים אלו, מסבירים אותם ומנתחים את קשרי הגומלין ביניהם.

מושאי הלימוד והחקר הגיאוגרפי נמצאים בתהליך מתמיד של שינויים ותמורות. תהליכים במרחב הקשורים לתחומים הכלכלי, החברתי, התרבותי והמדיני מושפעים לאחרונה הן מתהליכי הגלובליזציה והן מהתגובה המקומית לתהליכים אלו. בד בבד תופעות ותהליכים פיזיים למיניהם – עוצמתם ופגיעתם באדם וברכוש מושפעים גם הם מתהליכים הגלובליים, אך גם מתהליכים מקומיים. מגמות ותהליכים אלו הנמצאים כיום בחזית המחקר הגיאוגרפי בארץ ובעולם משולבים בנושאי הלימוד של תכנית הלימודים החדשה בגיאוגרפיה לחטיבה העליונה, כמו: מאפייני תהליך הגלובליזציה והשפעתו על המרחב הפיזי והאנושי, שינויי אקלים והתחממות כדור הארץ, פיתוח בר קיימא כחלק אינטגרלי של פיתוח מרחבי וסביבתי ותכנון ופיתוח מרחבי תוך בחינת השפעתם של פיתוחים טכנולוגיים מתקדמים על הסביבה הפיזית והאנושית ועל תהליכים מקומיים, אזוריים וגלובליים. התמורות והתהליכים הדינמיים המתחוללים במרחב נבחנים באמצעות מושגים ורעיונות מרכזיים: מיקום, מרחק, תפוסה, תנועה, אזור, ממד מרחבי, קשרים מרחביים, שינוי מרחבי בממד של זמן, יחסי אדם-סביבה, תכנון ופיתוח המרחב, ניהול הסביבה ושימורה. מושגים ורעיונות אלה ואחרים באים לידי ביטוי בתכנית ומאפשרים ללומדים לחקור ולהבין תהליכים גיאוגרפיים בסביבתם הקרובה והרחוקה, להסביר את הסדר המרחבי שהם יוצרים ולהעריכו.

"השאלות הגדולות של הגיאוגרפיה"¹ מהוות בסיס בתכנית זו לטיפוח החשיבה הגיאוגרפית בראייה מערכתית מתוך מטרה להגיע להבנת הזיקות ומערכות יחסי הגומלין בין תהליכים ותופעות במרחב הפיזי והאנושי ברמת המיקרו ועד רמת המאקרו (המרחב המקומי, האזורי והגלובלי). בנוסף, מטרת התכנית מכוונת את הלומדים להגיע להבנת התמורות המתחוללות במרחבים אלה וליכולת לנתח את גורמיהן ואת השלכותיהן על המרחב ועל האדם.

תכנית הלימודים מאפשרת ללומדים להכיר את ייחודם ואת יופיים של חבלי העולם, את ביטויי הקדמה הטכנולוגית במרחב ואת ההתפתחות הכלכלית והתרבותית בעידן הגלובליזציה. בד בבד היא גם חושפת אותם לאי השוויון המרחבי המתבטא בפערים גדולים בין חבלים בעולם ברמת החיים, בשוויון ההזדמנויות ובתשתיות של בריאות, רווחה וחינוך. התכנית אף מפגישה את הלומדים עם השונות התרבותית בעולם. אחד מיעדיה החשובים של התכנית הוא לטפח ערכים על בסיס הידע הנלמד, כלומר המפגש העיוני עם גילויים שונים של אי השוויון והשונות המרחבית מִזְמַן פיתוח ערכים וטיפוחם, כגון: רגישות ואכפתיות לאי השוויון הכלכלי-חברתי במרחב הלוקלי והגלובלי וסובלנות למגוון התרבויות האנושיות.

S. L. Cutter, R.Gollrgge, W.L.Graf, **The Big Questions in Geography**, AAAG, Vol. 54, no 3, August 2002, pp 305- 317¹

בלימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה יש חשיבות רבה להכרה של היישומים הטכנולוגיים-דיגיטליים המתקדמים ולשימוש מושכל בהם להפקת מידע, לניתוחו, להערכתו וכן לייצוגו. בתקופתנו מסתייעים הגיאוגרפים בעבודתם בכלים חדשניים המאפשרים לעקוב אחרי התרחשותם של תופעות ותהליכים במרחב הפיזי והאנושי, לחקור אותם ולהסבירם. פיתוחים טכנולוגיים מתקדמים, כמו: הדמיות לוויין, מערכות מידע גיאוגרפי (ממ"ג, GIS) ועוד מאפשרים לקבל מידע מעודכן בזמן אמת (on line) וברציפות, לתעד תופעות, לאסוף נתונים, לאחסנם, לעבדם ולהציגם באופני ייצוג שונים, וכן לחזות אירועים ומגמות בתחומים שונים שיש להם היבט מרחבי.

מקורות המידע השונים – מפות, תצלומים, נתונים סטטיסטיים, הדמיות, מצגות, ממ"ג, (GIS), ממצאי מחקרים, סקירת אירועים ותופעות ותיעודם בצילומים וכו' – רבים מהם זמינים כיום ברשת האינטרנט **בכל עת** - ולמשתמשים רבים. אמנם הנגישות למידע היא תנאי חשוב, אך אין בו די. הפקת התועלת הפוטנציאלית הגלומה ביישומים הללו מותנית בהכרתם בפועל, ביכולת להשתמש בהם שימוש מושכל ובלימוד וברכישת מיומנויות של אורייניות מידענית – לכל אלה יש חשיבות רבה בלימודי הגיאוגרפיה.

שיקולים דידקטיים שהנחו את ועדת התכנית

- הדגשת **הרלוונטיות והאקטואליה** - הדגשה זו נעשית הן מן ההיבט של שייכות הלומדים למרחבי סביבת החיים שלהם, המרחב המקומי (הלוקלי) והמרחב האזורי והן מן ההיבט של השפעתם של תופעות ותהליכים המתחוללים ב"כפר הגלובלי" על המרחב המקומי ועל המרחב האזורי.
- שילוב **הלוקלי והגלובלי** – ביחידות הלימוד מתמקדים מצד אחד בסוגיות מגוונות בעלות חשיבות במרחב שאליו שייכים הלומדים (ארץ ישראל והמזה"ת) תוך זיהוי הגורמים המקומיים והעולמיים הפועלים במרחב זה, מעורבים בנעשה בו ומשפיעים עליו; ומצד אחר נלמדים ומנותחים אירועים, תהליכים ומגמות בתחומים הפיזי והאנושי, המתרחשים במרחבים שונים בעולם מנקודת מוצא תְּמטית. לימוד התופעות והתהליכים הייחודיים בהקשרים השונים מְבַנֵּה בתהליך מצטבר את תשתית הידע מן הלוקלי לגלובלי ולהפך. שילוב הידע המצטבר מאפשר, בין השאר, לטפח הן חשיבה מערכתית ורב-כיוונית והן יכולת העברה ויישום של הנלמד למרחבים חדשים שאינם מוכרים. שילוב זה מוצא את ביטויו הן ביחידת החובה והן ביחידות ההתמחות לבחירה.
- **שילוב היבטים פיזיים ואנושיים** – ביחידות הלימוד משולבים היבטים פיזיים ואנושיים של התופעות והתהליכים השונים המתרחשים בסביבה הקרובה והרחוקה. מטרת שילוב זה היא להביא את הלומדים להבנת מהות יחסי הגומלין בין תופעות ותהליכים בכל מרחב נתון תוך הדגשת מעורבותו ויכולתו של האדם להשפיע על המתרחש במרחב הפיזי ובמרחב האנושי הן לחיוב והן לשלילה.
- **הדגשת הדינמיות** – הדינמיות מאפיינת תופעות ותהליכי שינוי המתחוללים במרחב, הבנת מאפיין מרכזי זה של מושאי החקר של הגיאוגרפיה כתחום דעת תיעשה במהלך תהליך הלימוד ובעקבותיו. לפיכך חושפות יחידות הלימוד השונות באופן סיסטמתי ומובנה, ולעתים אף מדורג, סיבות וגורמים, השלכות ותוצאות של תהליכים דינמיים המתרחשים כל העת הן במרחב הפיזי והן במרחב האנושי-חברתי-תרבותי

▪ **טיפוח מחויבותם של הלומדים לסביבה** – הגיאוגרפיה היא אחד המקצועות המרכזיים הנותן את תשתית הידע להבנת נושא הקיימות - **פיתוח בר קיימא**. בתכנית משולב נושא חשוב זה בכל יחידות הלימוד (הן בחובה והן בהתמחות) בשני אופנים: האחד – כנושא נפרד ביחידת הלימוד (למשל: הגיאוגרפיה של ארץ ישראל, נתי"ב), והשני – כתחום המשולב בנושאי היחידה בהקשרים הרלוונטיים (למשל: הגיאוגרפיה של המזרחית). ביחידות הלימוד של התכנית מובאות מגוון סוגיות המזמנות אפשרויות להכיר ולהבין את הדילמה של **שימור מול פיתוח** בהקשרים שונים ובמרחבים שונים. לימוד סוגיות אלו מבהיר, בין השאר, גם את מחויבותה של מדינת ישראל, מוסדותיה ותושביה ליישומן של האמנות הבינלאומיות לשמירת הסביבה כמו: אמנת ריו דה ז'נרו, אמנת קיוטו, אמנת ברצלונה. עיון, חקר ודיון בסוגיות הקיימות מוביל, במישורין או בעקיפין, לטיפוח ערכים חברתיים ומוסריים.

• **תהליך ההוראה-למידה מתבסס על למידה פעילה ופעילות מידענית** – לימוד נושאים רבים ביחידות התכנית מבוסס, כמובן, על הפקת מידע ממקורות גיאוגרפיים מגוונים הרלוונטיים לנושא הלמידה, וכן על עיבוד המידע והצגתו תוך שימוש בכלים ממוחשבים ומתוקשבים. הפעילות המידענית תתבסס במידה ניכרת על מקורות מידע ראשוניים ועל מקורות מידע משניים, וביניהם מקורות מידע ברשת האינטרנט: אתרים, פורטלים, פורומים ועוד, וכמו כן ייעשה שימוש בכלים ובתוכנות לעיבוד המידע ולהצגתו. (ההנחיות להפקת מידע ממקורות שונים רשומות בטבלת מפרט התכנים באותיות נטויות).

• **לימוד הנושאים בדרך של "סוגיות לדיון ומוקדי הוראה"** – הצגת נושאי הלימוד בדרך של סוגיה/דילמה היא דרך הוראה-למידה מאתגרת המעוררת חשיבה ודיון בין הלומדים. תוכני הלימוד הנגזרים מנושאי יחדת הלימוד וסעיפיה מוצגים בטבלאות מפרט התכנים של כל יחידה בתכנית בעמודה "סוגיות לדיון ומוקדי הוראה". בתחום זה יש מקום ליוזמה ולמעורבות המורה בשילוב סוגיות אקטואליות הרלוונטיות לנושא הנלמד ממקומותינו או ממקומות אחרים בעולם (מקורות המידע האקטואליים – אמצעי התקשורת למיניהם).

• **שילוב הממ"ג בתהליך ההוראה-למידה** – אחד מחידושי התכנית הוא שילוב הממ"ג (מערכות מידע גיאוגרפיות, GIS) בתהליכי ההוראה-למידה. הממ"ג הוא כלי ממוחשב ועדכני המהווה כיום אחד האמצעים המשמשים את הגיאוגרפים למיפוי נתונים והצלבתם למטרות ניתוח תופעות ותהליכים במרחב ולהבנתן, וכמו כן הוא מהווה כלי יישומי בתהליכי תכנון מרחבי. כאחד מאמצעי הוראת הגיאוגרפיה המודרנית מאפשר הממ"ג להפוך מפות מ"תמונות סטטיות" למפות "חיות", דינמיות ומתעדכנות. למידה באמצעות הממ"ג מזמנת פעילות מעניינת ומאתגרת המתקיימת בכלים שהם בחזית המחקר והיישום הגיאוגרפי בארץ ובעולם. ויתר על כן, פעילות באמצעות הממ"ג מאפשרת ללומדים להבנות ידע ולהעלות השערות באשר לתהליכים או למגמות עתידיות². בוועדת התכנית הוחלט שלימוד הממ"ג ודרכי יישומו בתהליכי הלימוד חייב להיות חלק אינטגרלי בתכנית הלימודים בגיאוגרפיה בשנות האלפיים, אף שמעטים בתי הספר שקיימות בהם תשתיות מערכות מחשב

• ² ביחידת החובה "הגיאוגרפיה של ארץ ישראל" מוצגת רשימת כתובות אינטרנט של אתרי מפות ואתרי ממ"ג, ובהמשך תובא הצעה להוראה חלופית של יחידת הנתי"ב באמצעות ממ"ג. דרך היישום ההדרגתי של השימוש בממ"ג תפורט בהמשך וכן בהנחיות שיתפרסמו מעת לעת מטעם הפיקוח על הוראת הגיאוגרפיה.

- **סיורים לימודיים - היבטים קוגניטיביים וערכיים** – הסיורים הלימודיים בשטח הם חלק בלתי נפרד ומחייב במהלך לימודי הגיאוגרפיה. אלו מזמנים קודם לכל חוויה חושית של "מפגש" בלתי אמצעי עם מקומות, נופים ואנשים, עם תופעות גיאוגרפיות ייחודיות – סביבתיות, יישוביות ותכנוניות. בסיורים אמורים הלומדים לקשר את הידע העיוני של נושאי הלימוד עם ביטוי בפועל בשטח ולפתח מיומנויות של הפקת מידע מתוך התבוננות וצפייה בסובב. ובנוסף לכך, החוויות החושיות במהלך הסיור יש בהן כדי לתרום לתחושת הקשר והשייכות לנופי הארץ לאתריה ולמורשתה. ביחידת הלימוד ה"גיאוגרפיה של ארץ ישראל" הסיורים הם חלק אינטגרלי ואימננטי של תכנית ההוראה-למידה³.
- **טיפוחה והעשרתה של השפה הגיאוגרפית** – התכנית מבוססת על ידע קודם של הלומדים שנבנה בעבר במהלך לימודי הגיאוגרפיה והיא מכוונת להעשיר ולהעמיק את עולם המושגים, שהם חלק מהשפה הגיאוגרפית ומהווים בסיס להבניית הידע של הלומדים. לשם כך מובאת בטבלת מפרט התכנים של כל נושא ונושא רשימת מושגים הקשורים לנושא הנלמד.
- **עקרון הגמישות בתכנון תהליך ההוראה-למידה** – יחידות הלימוד בתכנית והפרקים בכל יחידה אינם ערוכים בהכרח על פי רצף היררכי, לפיכך סדר ההוראה-למידה של היחידות ושל הפרקים בכל יחידה נתון לשיקול דעתם של המורים והתלמידים. יתרה מכך, מיפוי נושאי החתך של כמה מהיחידות בטבלאות מאפשר למורים לבנות מסלולי הוראה חלופיים.

³ ביחידת הלימוד של ארץ ישראל מובאת לאחר מפרט התכנים רשימה של הצעות לסיורים לנושאי הלימוד השונים ובחבלי הארץ השונים.

מטרות העל של התכנית

להלן מובאות המטרות הכלליות של התכנית שמהן נגזרו המטרות של כל אחת מיחידות הלימוד ושל נושאי היחידות. המטרות לסוגיהן מכוונות לשמש כלי עזר למורים בתכנון תהליך ההוראה-למידה וכן כאמצעי בקרה על תוצרי הלמידה.

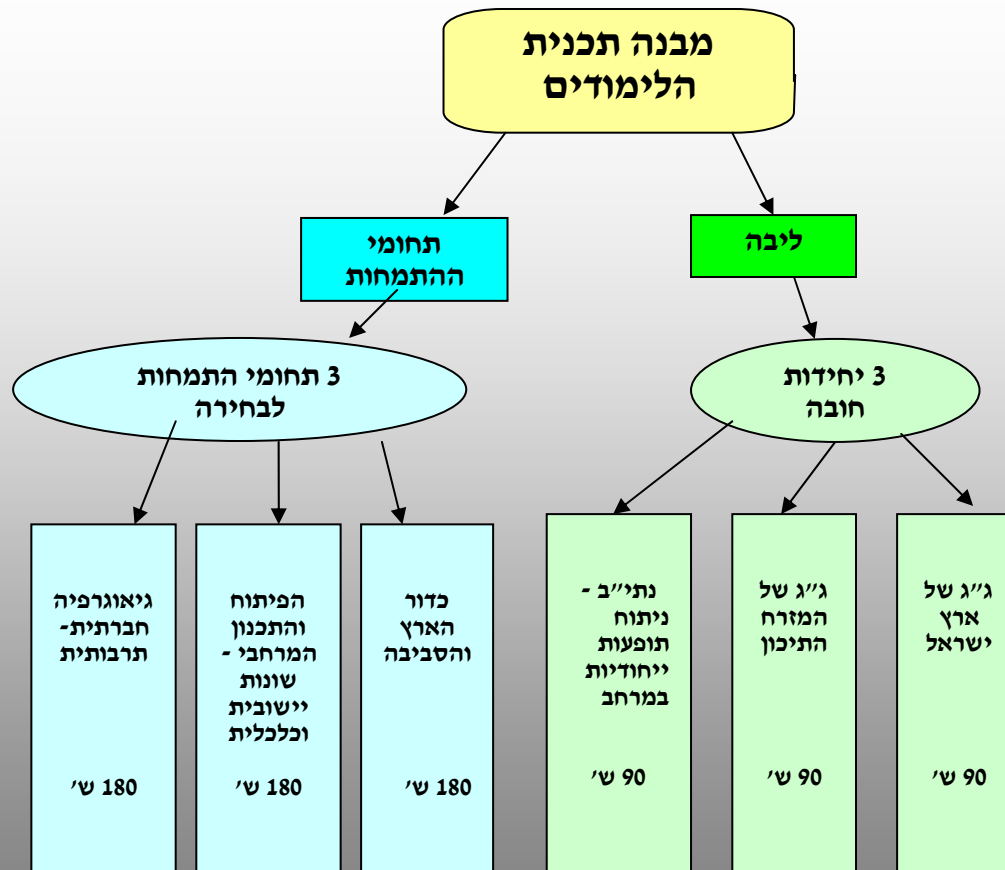
1. הבנת **התופעות והתהליכים** המעצבים את המרחב הפיזי ואת המרחב האנושי, הלוקלי, האזורי והגלובלי, הבנת דרכי התמודדות האדם עם תופעות ותהליכים אלו והיכולת ליישם את הנלמד לניתוח וללימוד מרחבים חדשים.
2. הבנת מהותם של **קשרי הגומלין** בין תופעות ותהליכים המעצבים את המרחב הפיזי ואת המרחב האנושי בישראל, במזה"ת ובמרחבים אחרים בעולם.
3. טיפוח חשיבה מערכתית והבנת **התמורות** החלות בסביבה הטבעית ובמרחב האנושי (יישובים, כלכלה, דמוגרפיה, תהליכים גיאופוליטיים), ברמות שונות של מרחבים והבנת הגורמים המחוללים תמורות אלו.
4. פיתוח יכולת להעריך ולבקר **תהליכים מעשה ידי אדם** המתרחשים במרחב ומשפיעים עליו ואת היכולת להגדיר ולנתח **בעיות** וגורמיהן ולהציע **פתרונות** חלופיים.
5. יכולת לחזות **תהליכים ומגמות** המשפיעים על המרחב הפיזי ועל המרחב האנושי, המקומי, האזורי והגלובלי ואת השלכותיהם.
6. הערכת תהליך **הגלובליזציה** וניתוח השלכותיו בתחומים שונים על המרחבים ברמות השונות.
7. הבחנה **בהבדלים בין מדינות העולם המפותח למדינות העולם המתפתח** במרחבים הפיזי והאנושי, הבנת גורמיהם וניתוח השלכותיהם בהווה ולעתיד.
8. טיפוח **כישורים גיאוגרפיים ומתודות גיאוגרפיות** ופיתוח היכולת להשתמש שימוש מושכל במושגים ובמקורות מידע גיאוגרפיים למיניהם (למשל: מפות, ממי"ג, תצלומים, נתונים סטטיסטיים וטקסטים) להבניית ידע.
9. הבנת הבעיות הקשורות **לאיכות הסביבה**, הערכת חשיבות **פיתוח בר-קיימא**, ופיתוח מעורבות, אחריות ואכפתיות לסביבה הקרובה והרחוקה בהווה ולמען הדורות הבאים.
10. חיזוק וטיפוח הקשר ותחושת השייכות **למדינת ישראל לנופיה, לאתריה ולמורשתה**.

מבנה התכנית

המבנה הכללי של התכנית
וכן המבנה הפנימי של כל
אחת מיחידות הלימוד
נגזר מן הרציונל
וממטרות התכנית.

תלמידים הבוחרים ללמוד

חמש יחידות בגיאוגרפיה בחט"ע, ילמדו:
3 יחידות חובה בהיקף של 90 שעות כל אחת
ותחום התמחות אחד בהיקף של
180 שעות (היחידה הרביעית והחמישית)⁴.

⁴ בחירת תחום ההתמחות נתונה לשיקול דעתם של המורים והלומדים.

יחידות חובה

תכנית החובה (הליבה) כוללת שלוש יחידות בהיקף של 90 שעות **כל אחת** – שתי יחידות רגיונליות: ישראל והמזרחית ועוד יחידה אחת - נתי"ב (ניתוח תופעות ייחודיות במרחב) שבמסגרתה נלמדים מבחר נושאים בתחומי הגיאוגרפיה המרכזיים.

▪ השיקולים לקביעת שתי היחידות הרגיונליות כיחידות חובה:⁵

- **גיאוגרפיה של ארץ ישראל:** ועדת התכנית מדגישה את החשיבות של הכרה מעמיקה, מושכלת ורבת פנים של בוגרי מערכת החינוך את המרחב שהם חיים בו ואשר אליו הם שייכים. אזרחי העתיד של מדינת ישראל חייבים להכיר את ארצם כדי שיוכלו לתפקד בה ולפעול בתחומי החיים השונים מתוך הבנה, אחריות, הערכה ואכפתיות המבוססות על ידע, ידע כולל של המרחב המקומי על כל מרכיביו הנלמד ונרכש במסגרת לימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה. חשוב שהלומדים יכירו תופעות ותהליכים המתחוללים בארץ, יבינו ויעריכו אותם הן על בסיס הידע העיוני והן על בסיס הסיורים בשטח.

הערה: ליחידת חובה זו מצורפים:

1. הצעות לסיורים בחבלים שונים בארץ הקשורים לנושאי הלימוד העיוניים.
2. חתך נושאי ביחידת הלימוד - מטרת מיפוי נושאי החתך של היחידה לסייע בידי מורים המעוניינים לבנות מסלולי הוראה חלופיים /או לתכנן פעילויות לימוד מסכמות שמטרתן להעמיק את התובנות שנרכשו בהקשרים שונים שבהם נדון נושא מסוים, למשל: חקלאות, גלובליזציה, פיתוח בר-קיימא.
3. אתרי מפות ואתרי ממו"ג בנושאי הגיאוגרפיה של ארץ ישראל.

- **גיאוגרפיה של המזרחית:** בלימודי הגיאוגרפיה בחטי"ע יש חשיבות להכרת המזרח התיכון, המרחב שאליו אנו שייכים, בגלל ההשלכות הישירות והעקיפות שלו על מדינת ישראל ותושביה – בעבר, בהווה ובעתיד. יתר על כן, לימוד ייחודו הגיאוגרפי של החבל, הכרת התהליכים והתמורות המתחוללים בו והבנת גורמיהם - יש להם חשיבות כשלעצמם.

⁵ ראו גם במבואות של כל אחת מיחידות אלה.

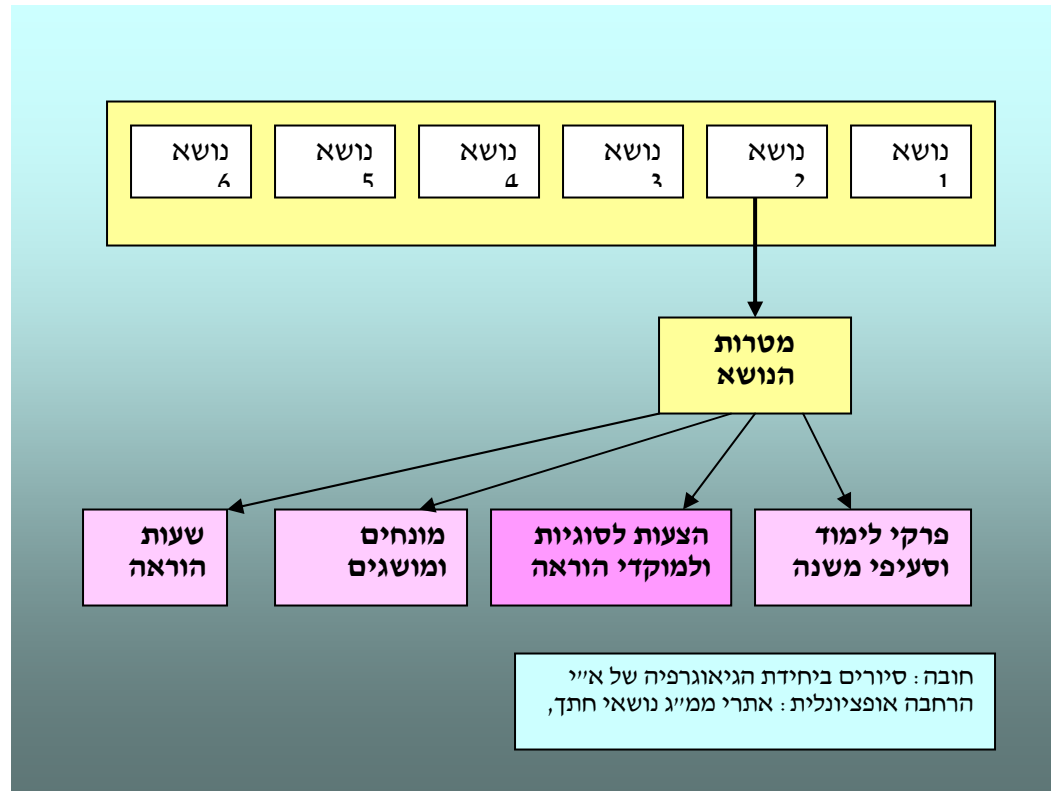
▪ השיקולים לקביעת **יחידת הנת"ב** כיחידת חובה :

- ועדת התכנית מצאה כי יש חשיבות לשלב תחום חדש בלימודי בגיאוגרפיה בחט"ע - יחידת הנת"ב: ניתוח תופעות ייחודיות במרחב. הרחבת הלימוד של השפה הגיאוגרפית, הידע והמיומנויות הייחודיים למקצוע שיירכשו במסגרת לימוד יחידת הנת"ב יאפשרו: הקנייה וטיפול של האוריינות הגיאוגרפית החשובה ללומדים ולאזרחים בעתיד כדי לקרוא קריאה מושכלת מקורות מידע גיאוגרפיים (למשל: מפות למיניהן, גרפים תצלומים, הדמיות, טקסטים); ניתוח והסבר תופעות ותהליכים במרחבים שונים על מכלול מרכיביהם; יצירת אינטגרציה בין גופי ידע מתחומים שונים בגיאוגרפיה והצגתם באמצעות כלים ומושגים גיאוגרפיים. בעקבות כל אלו יוכלו הלומדים לנתח באופן עצמאי ומתוך ראייה מערכתית מרחבים שלא נלמדו.

הערות:

- א. סדר הוראת שלוש יחידות החובה נתון לשיקול דעתם של המורים והלומדים.
- ב. בהמשך תוצע דרך חלופית להוראה-למידה של נושאי יחידת הנת"ב באמצעות הממ"ג.

מבנה יחידת לימוד (חובה והתמחות)

תחומי ההתמחות

בתכנית שלושה תחומי ההתמחות:

כדור הארץ והסביבה, הפיתוח והתכנון המרחבי – שונות יישובית וכלכלית, גיאוגרפיה חברתית-תרבותית.

לכל תחום התמחות נבנתה מסגרת הוראה-למידה בהיקף של 180 שעות כל אחת. במהלך לימוד זה מזומנת ללומדים האפשרות להרחיב, לבסס ולהעמיק את הידע בתחום הנבחר, שהתשתית שלו נרכשה במסגרת יחידות החובה.

• **כדור הארץ והסביבה** – בתחום התמחות זה יעמיקו הלומדים את הידע וההבנה של תופעות ושל תהליכים למיניהם בתחומי הגיאוגרפיה הפיזית, לדוגמה: גיאולוגיה, גיאומורפולוגיה, וקלימטולוגיה. בכל נושא בתחום זה יש התייחסות לאדם כמשפיע על המרחב הפיזי וכמושפע ממנו. להלן נושאים נבחרים הנלמדים בתחום זה: אסונות טבע – גורמיהם ותוצאותיהם, מבנים ותהליכים גיאולוגיים וטקטוניים, האקלים העולמי – גורמים ותהליכי שינוי, משאבי טבע מחצבים ומקורות אנרגיה, מפגעים בסביבה הטבעית ודרכי התמודדות האדם עם מפגעים אלו ועם תופעות פיזיות אחרות, שינויים סביבתיים גלובליים⁶.

הפיתוח והתכנון המרחבי – שונות יישובית וכלכלית: מוקד הלמידה בתחום זה הוא השונויות ברמת הפיתוח בין המדינות המפותחות לבין המדינות המתפתחות, גורמיהם והשלכותיה על המרחב היישובי והכלכלי. נושא לימוד זה יש בו מן החידוש במסגרת לימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה, הוא מציב אתגר ללומדים, שכן יש בו מקום להביע עמדה באשר לצורכי הפיתוח והתכנון במרחבים שונים, ובכלל זה ניתוח והערכה של מיזמים בישראל תוך יישום הנלמד ביחידה זו. בנוסף לכך, תחום זה יש לו היבט יישומי-מעשי גם במסגרת האקדמית. להלן נושאים נבחרים הנלמדים בתחום זה: מדדים לבחינת רמת הפיתוח של מדינה, תהליך הגלובליזציה והשלכותיו, הערים ותהליכי עיור בעולם, תמורות במרחב הכפרי וגורמים לשונויות בתהליכי תכנון ופיתוח במרחב העולמי.

▪ **גיאוגרפיה חברתית-תרבותית:** נושאי תחום לימוד זה הם רובם חדשים בתכנית הלימודים בגיאוגרפיה לחטי"ע. מוקדי הלימוד הם התרבות ופעילות האדם כמעצבות את המרחב הלוקלי והגלובלי, מקומו של האדם במרחב החברתי-תרבותי והגורמים היוצרים שונות במרחבים השונים, למשל: מאפיינים תרבותיים דומיננטיים של המרחב (דת ושפה), אי-שוויון מרחבי (רעב, עוני), תפוצת מחלות ומגפות. כמו כן בלימוד תחום זה משולבות שאלות רלוונטיות ואקטואליות המציבות ללומדים דילמות מוסריות העולות מתופעות ומתהליכים המתרחשים בארץ ובעולם. ייחודה – הבנת הגורמים היוצרים זיקה בין המרחב התרבותי-חברתי של האדם למרחב גיאוגרפי נתון. להלן נושאים נבחרים הנלמדים בתחום זה: תהליכים ושינויים דמוגרפיים באוכלוסיית העולם, תיירות, תחבורה ותקשורת כמחוללות שינויים גלובליים, המרחב התרבותי-חברתי בערים בעולם, תהליכי הגלובליזציה והשפעתם על המרחב החברתי-תרבותי-הכלכלי, נחשות, עוני, רעב ובריאות – גורמיהם ותפוסתם במרחב העולמי, גורמים המעצבים תפיסה מרחבית של שייכות וזיקה למקום (או: כיצד תוחם האדם את מקומו?).

⁶ כמה מנושאי יחידה זו משיקים גם למקצועות אחרים, כמו מדעי כדור הארץ ולימודי הסביבה.